

SELVDANNELSE.

Selvrealisering foregår i dag på individets præmisser, men man kan ikke realisere sig selv ud fra sig selv. Selvrealisering skal ske på det sociale fællesskabs præmisser. Foto: Getty

FRIHED ER IKKE BARE EN FILOSOFISK IDÉ. DET ER HVERDAG FOR OS: VI KAN SKIFTE TIL ET NYT ØNSKEJOB, EN NY GARDEROBE, EN NY KÆRESTE – ELLER HVAD DER NU MÅTTE FALDE OS FOR. GØR DET OS LYKKELIGE? NEJ, SIGER EN FILOSOF OG EN SOCIOLOG, DER PÅPEGER, AT FRIHED IKKE ER DEN RENE LYKKE. FAKTISK ER DEN LIGE SÅ OFTE EN NY OG DEPRIMERENDE TVANG.

Forbandet fri

* Og hun kan mærke tvivlen
 gnave indeni
 Åh, giv mig fri
 Men hun er fri
 Fuldstændig fri
 Forbandet fri
 Fri for alting

Jeg realiserer mig, altså er jeg. Sådan fristes man til at formulere sig efter at have lyttet til sangen 'Rejsen til Rio', én af TV-2's sange på pladen 'Vi Bli'r Aldrig Voksne' fra 1990. Kun et år efter Murens fald falder Steffen Brandt altså den højt besungne frihed i ryggen med sin syngende tvivl. Betydning – ikke mindst fordi vi uden historisk sidestykke må sige, at vi lever i et samfund, hvor vi er frie. Ja, nærmest lykkelige for friheden. Og hvis vi ikke er lykkelige, så kan vi vel bare vælge anderledes? Nej, siger to forskere med baggrund i intense studier af tidens selvrealiseringsideologi. Asterisk har spurgt dem, hvorfor de ikke bryder ud i begejstring over den individuelle frihed til at realisere sig selv.

"Det største bluff i dette årti er, at vi benægter, at man er strukturelt determineret. I stedet pålægger man individerne den idé, at de skal tage ansvar for at realisere deres eget liv. En god sociologisk tommelfingerregel er, at vi er strukturelt determineret tre fjerdedele

af tiden. Så illusionen består i at sige, at vi er sat frie til at gøre hvad som helst. Dermed forsvinder ansvaret fra de statslige institutioners side for at blive lagt på individets skuldre, der ikke kan bære et samfundsmæssigt ansvar," siger ph.d., adjunkt og sociolog Rasmus Willig fra Institut for samfundsvidenskab og erhvervsøkonomi ved Roskilde Universitetscenter.

Ved siden af ham sidder ph.d., adjunkt og filosof Lars Geer Hammerhøj. Han vil ikke kalde frihed til selvrealisering for en illusion, men er enig med Rasmus Willig i, at det erfarer som et socialt vilkår med en vis brutalitet: "Forestillingen om frihed var tidligere et filosofisk ideal. I dag er det et socialt vilkår. Opgaven for individet er ikke længere at blive mere fri. Opgaven er at realisere sig som frit menneske. Problemet er, at det ikke er den rene lykke at være frie til at realisere os selv. De unge mennesker tror, at de kan blive, hvad de ønsker. Realiteten viser sig ofte at være en anden. Nogle finder faktisk selve idéen om, at de kan gøre hvad som helst utålelig, fordi den tvinger dem til at finde ud af, hvordan de nu bedst kan realisere sig. Jeg er derfor enig i, at frihed til selvrealisering er en tvang, der benægter strukturerens determinans, og at det har uheldige effekter for en masse mennesker."

FORBUDT AT SIGE NEJ

Den amerikanske heavy metal-gruppe Metallica var ikke i tvivl. I sangen 'Eye of the beholder' finder man den alarmerende strofe 'freedom no longer frees you!'. Friheden frigør dig ikke. Godt nok er friheden blevet en selvfølge, men den ubehagelige overraskelse er, at det ikke mere er en selvfølge, at denne frihed forløser os i en →

238.150

Antal personer i behandling for depression i 1999.

lykkeltilstand. Tværtimod. Rasmus Willig mener godt, man kan sige, at der er en begrænset gruppe af mennesker, der er udelt begejstrede for at være succesfulde vidensarbejdere, der realiserer sig selv. Han mener også, at vi godt kan beskrive en lang række af muligheder for det moderne menneske, der ikke eksisterede tidligere. Men han ser to problemer. Det ene problem er, at mulighederne befinder sig på det normative niveau, og at de reelle muligheder for at realisere sig selv er langt mere begrænsede for det store flertal. Det andet og kæmpestore problem er, at den neoliberale norm om ansvar for eget liv er så stærk, at det i dag er forbudt at sige nej.

Nogle finder selve idéen om, at de kan gøre hvad som helst, utålelig, fordi den tvinger dem til at finde ud af, hvordan de nu bedst kan realisere sig selv.

“Du kan ikke sige: “Nej, jeg vil ikke tage ansvar for disse opgaver.” “Nej, jeg vil ikke være fleksibel.” “Nej, jeg vil ikke være mobil.” Når du ikke må svare nej til disse spørgsmål, så er frihed til selvrealisering blevet en totalitær ideologi. Min måde at vise de uheldige effekter af selvrealiseringsideologien på er at pege på de negative sociale fænomener, som opstår i kølvandet på den. Når jeg interesserer mig for selvrealiseringens skyggesidder, altså for de mennesker, der ikke kan realisere sig selv, så sker det ud fra en dyb interesse for, hvori den gode frihed kunne bestå. Det betyder også, at jeg ikke hopper på den neoliberale begejstringsvogn. Begejstringen er ofte refleksionsløs. Kritikens vej er refleksionens vej, der sikrer dig mod at blive medløber,” siger Rasmus Willig.

ØDELAGTE PSYKER

Både Lars Geer Hammershøj og Rasmus Willig peger på de sociale patologier, som er konsekvensen af selvrealiseringstanken. Konkret fremhæver de den voldsomme vækst i antallet af depressive mennesker. De har tallene med sig: I 1999 var der 238.150 personer i behandling

for depression, mens der i 2003 var 336.315. Alligevel kan man tvivle på, om de har ret i deres diagnose. Hvorfor taler de for eksempel ikke om lykkepillen som en nyvunden mulighed for at frigøre sig fra mental lidelse? Hvordan får de depression til at være en effekt af den frihed, som vi ellers gik og troede var et tilkæmpet fremskridt?

Lars Geer Hammershøj forklarer: “Depression er en social patologi, der har rod i selve idéen om frihed til at realisere sig selv. Den stigende individualisering peger faktisk i retning af, at flere burde være deprimerede. Årsagen er, at det daglige psykiske pres på det enkelte menneske er øget. Depressionsdiagnosen skifter karakter i løbet af 1970’erne og 1980’erne. Hvor depressionen før den periode var karakteriseret ved tungsind og forstemthed, så er den i dag forbundet med en slags psykisk udmattelse, der handlingslammer os. For de fleste mennesker er stress i arbejdet et normalfænomen, som de løbende må håndtere – og have hjælp til at håndtere. Men det er ganske vanskeligt at finde grænsen mellem arbejde, som er interessant, og arbejde, som er stressende. Grænsen bliver stadig mere hårfin, skiftet fra at opleve arbejdet som interessant til at erfare det som stressende sker inden for sekunder. Jeg kender situationen fra mig selv. Man pålægger sig selv en masse opgaver, som man i virkeligheden ikke kan nå. Men det forhindrer ikke, at jeg og andre ikke har et idealbillede af, hvad vi skal nå. Samtidig får vi et kritisk blik på os selv, der hele tiden peger på alt det, vi ikke når. For mig at se er vi havnet med et stærkt ambitiøst menneske, der forsøger at forvalte et ulykkeligt ægteskab mellem idealitet og realitet.”

“En lykkepille er ren symptombehandling, der ikke fanger den egentlige årsag,” slår Rasmus Willig ud den tøven fast. Selv om han ikke er i tvivl om, at det er vanskeligt at overbevise alle om, at det psykiske velvære afhænger af strukturelle forhold, så mener han stadig, at det er strengt nødvendigt, fordi alternative forklaringer på depressionen er for snævre og for individuelle.

“Du kan ikke scanne hjernen og nå frem til en fyldestgørende årsagsforklaring på depressioner. Den egentlige årsag ligger i et skifte i samfundstype: Hvor vi under industrialismen producerede en masse ødelagte kroppe og havde brug for en masse fysioterapeuter, så

336.315

Antal personer i behandling for depression i 2003.
Kilde: Lægemiddelstyrelsen

producerer videnssamfundet ødelagte psyker. Derfor har vi nu brug for en masse psykiatere. Produktionsbetingelserne har ændret sig. Kroppen er ikke interessant mere. Er du fed, er du sikkert også doven oven i kasketten. Succeskriteriet for din selvrealisering ligger i dit hoved, fordi det er her, vor tids merværdi ligger. Den ligger ikke i de store overarme," fortæller Rasmus Willig.

DET MENNESKELIGE VILKÅR

"Vi skulle stille os selv det spørgsmål, om frihed til selvrealisering sætter det menneskelige grundvilkår, at vi ikke kan realisere os selv af os selv, under pres?" foreslår Rasmus Willig og går straks i gang med et bekræftende svar: "Vi kan ikke realisere os selv af os selv. Et menneske må altid indgå i en form for vi-realiserings med andre for at erfare, hvem det er. For at få be- eller afkræftet, hvad der er godt og dårligt, rigtigt og forkert. Det interessante og farlige er, at vi i dag har en idé om, at det enkelte menneske skal realisere sig selv uden andre. Når det enkelte menneske skal være ansvarlig for sin egen mentale og materielle økonomi, så kan han meget nemt gå mentalt konkurs. Alt for stor vægt på den enkeltes ansvarlighed betyder, at man mister fornemmelsen af, hvad der er rigtigt og forkert. Det kan det enkelte menneske ikke selv bestemme. Det er ethvert menneske nødt til at finde ud af ved at se sig selv i forhold til andre."

Lars Geer Hammershøj nikker og siger: "Filosoffer har stort set altid været enige om, at man ikke kan realisere sig selv ud fra sig selv. Det lader sig ikke gøre. Det, jeg siger, er, at i stedet for at selvrealisering skal ske på det sociale fællesskabs præmisser, så foregår selvrealisering på individets præmisser. Det er op til den enkelte, hvordan han vil selvsocialisere sig. Det er det nye. De sociale patologier, der følger

i kølvandet på denne socialiseringsform, handler derfor ikke om, at man er sat uden for fællesskabet, eller er tvunget ind i det. Nej, patologierne opstår i højere grad som et udtryk for, at den enkelte ikke forstår at danne sig selv i de sociale fællesskaber."

TV-2's sang 'Rejsen til Rio' handler netop om at være optaget af sig selv og sin egen selvdannelse. Endnu et vers fra sangen viser, hvor vanskeligt det kan være for fællesskabet:

Hendes fyr der var et skvat
(som mænd er flest)
syntes alt var okay
de var jo næsten lige landet
hun mente at
nu skulle det dreje sig om hende
(det havde aldrig nogensinde drejet sig
om andet). ■

Claus Holm, clho@dpu.dk

LARS GEER HAMMERSHØJ

RASMUS WILLIG

Adjunkt ved Institut for Pædagogisk Filosofi, Danmarks Pædagogiske Universitet. Cand. mag. i idéhistorie og ph.d. i sociologi. Forsker i forholdet mellem selvdannelse og socialitet. Forfatter til bogen 'Selvdannelse og socialitet: Forsøg på en socialanalytisk samtidsdiagnose', DPU's Forlag 2003.

Adjunkt fra Institut for samfundsvidenskab og erhvervsøkonomi ved Roskilde Universitetscenter. Forsvarede i januar sin ph.d.-afhandling 'Muligheden for kritik'. Formand for Dansk Sociologforening og medredaktør af 'Sociale patologier', Hans Reitzels Forlag 2004.